Ухсай Яккӑвӗн чысне

Ҫуралнӑранпа 80 ҫул ҫитнӗ тӗле

Нихҫан та шухӑ чӗрере
Ҫак юрату ҫухалмӗ ман.

Нихҫан та эп хӑватӑра
Манмастӑп, хамӑр юррӑмра
Ура тапса, пуҫа ухса,
Сире мухтатӑп эп, Ухсай (1929) —

вунсаккӑрти сӑвӑҫӑн ҫак йӗркисенче Ухсай поэзийӗн тӗп кӗвви янраса кайнӑ. Ҫав кӗвӗре тӑван ҫӗр сасси илтӗнет, чӗрӗ ҫутҫанталӑк сипечӗ сирпӗнсе тӑрасла вылять. Тӑван ҫутҫанталӑкпа пӗр кӗвӗллӗн ӗнерӗннӗ кӑмӑл ҫӗкленӗвӗ ҫамрӑк Ухсай сӑввисенче ҫине ҫинех палӑрать.

Ухсайӑн малтанхи сӑввисенчех лирикӑлла геройӑн тӗп енӗсем палӑраҫҫӗ. Вӑл — хура ҫӗр сӗткенӗпе ӳсе тӗрекленнӗ, хӑй вӑйне шанакан уҫӑ кӑмӑллӑ та ӗҫчен каччӑ. Тӗнче ҫине ҫав ҫын шанчӑклӑ куҫпа пӑхать, тавралӑхра, кулленхи пурнӑҫра ӗмӗрлӗх чӗрӗ илемсем курать. Лирикӑлла герой илӗртӳлӗхӗ — кӑмӑл туйӑм ултавсӑрлӑхӗнче.

Поэт нумай вӗреннӗ, сӑвӑ культурине ӳстерсе пынӑ, тӗнче литератури чи паха тӗслӗхсемпе паллашнӑ. Анчах ҫакӑ унӑн хӑйеверлӗхне пӗртте чакарман, ӑна уҫӑнрах, тасарах, курӑмлӑрах тунӑ ҫеҫ. Чан ентӗ, хӑш чух Ухсай хӑйӗн шалти вӑйне, сӑнарлӑхсен хӑватне ансат та яка йӗркесене вырнаҫтараймасть, ун пек чухне поэт ҫырнисем кӑткӑсрах та вӑрӑмрах пулса тухаҫҫӗ. Ҫавӑнпа вӑл ҫырнисене васкамасар, пысӑк тимлехпе, пӗр хут ҫеҫ мар вуласа тухма тивет.

Ҫӗр, ҫутҫанталӑк ҫинчен ҫырнӑ савӑсенче Ухсайӑн «аллине» тӳрех туйса илетӗн. «Унӑн поэзийӗнче тӑван уйхирсен, ешӗл вӑрмансен, шӑнкӑр шӑнкӑр ҫӑлкуҫсен, тӑрӑ кӳлӗсен ҫепӗҫлӗхӗпе илемлехӗ, чӑваш халахӗн ӗҫченлӗхӗпе типтерлӗхӗ, кирек менле йывӑрлӑхра та халахӑн сӳнми ӗмӗчӗ, пулас ҫутӑ кунсен шанчӑкӗ палӑрать, чӑваш ҫӗршывӗпе унӑн ҫыннисен пурнӑҫӗ курӑнать», — тет Ухсай пултарулӑхне тепчекен Ип. Иванов литературовед.

«Атӑ кунчинчи тетрадь». Тӑван Ҫӗршывшӑн пынӑ Аслӑ вӑрҫӑра Я. Ухсай политработник, ҫар журналисчӗ пулнӑ. Вӑрҫӑ ҫулӗсемпе вӑл Атӑлтан пуҫласа Влтава шывӗ патне утса ҫитнӗ. Вӑрҫӑ хушшӑ ҫҫне — фронт пурнӑҫӗ ҫинчен ҫырассине — чунтан парanса тунӑ май, поэт сӑвасемпе поэмӑсем те хӑйламасӑр тӑман:

Асап сахал-и пирӗн ҫул ҫинче:
Кӗрхи йӗпе-сапа, кӑрлач сивви те...
Ҫӳретӗп эпӗ вӑрҫӑ хирӗнче
Тӑхланлӑ ҫумӑр витӗр, вилӗм витӗр...

Тар шӑршинче те тӗтӗмре, шывра
Ҫӳренӗ майӑн кӗнеке ҫыратап,
Ӑна хам ата кунчинче усратап.

Вӑрҫӑ темипе ҫырнӑ саввисене поэт каярах «Атӑ кунчинчи тетрадь» ярӑма пӗрлештернӗ.

«Винтовка» (1941) сӑвва ҫырнӑ чух Ухсай Яккӑвӗн асӗнче Лермонтовӑн «Кинжал» тата «Поэт» сӑввисен темисемпе кӗввисем тӑни куҫкӗрет. Уменхи поэтсен санарлӑхӗсем, шухӑшӗсем, кӗввисем кайранхи ҫыравҫӑсене хавхалантарнӑ тӗслӗхсем сахал мар. Вӑхӑчӗ вӑхӑчӗпе тахҫан ҫырнӑ япаласен пахалӑхӗ ҫивӗчрех курӑна пуҫлать, вӗсен кирлӗлӗхӗ ӳссе каять. Сӑмахран, Лермонтовӑн «Бородино» сӑввине иртнӗ Аслӑ вӑрҫӑра Мускава хӳтӗлекенсем хушшинче листовка пек салатнӑ. «Ребята! не Москва ль за нами? Умремте ж под Москвой, Как наши братья умирали!» — ҫак самахсем совет салтакесен хастарлӑхне ҫӗкленӗ, вӗсене татӑклӑ ҫапаҫава хаюллӑн кӗме чӗннӗ.

Я. Ухсай сӑввин пуҫламӑшне вулар-ха:

Хисеплӗ тусӑм, шанчӑклӑ пӑшалӑм
Ялтрать хӗвелӗн ҫутинче.

Сайралатса пичетленӗ сӑмахсем Лермонтов сӑввисен пуҫламӑшӗнче те тӗп шухӑша шӑнӑрлаҫҫӗ:

Люблю тебя, булатный мой кинжал,
Товарищ светлый и холодный.
(«Кинжал»)

Отделкой золотой блистает мой кинжал;
Клинок надежный, без порока.
(«Поэт»)

Икӗ автор та хӗҫпӑшал ҫинчен калана: Лермонтов геройӗн аллинче кинжал, Ухсайӑннинче — винтовка. Ик сӑвӑра та кӑрала «шанчӑклӑ тус» тенӗ, иккӗшенче те ҫапӑҫу хатӗрӗсем тасан ялтранине палӑртнӑ.

Пӗрпеклӗхсем нумай пулсан та, Ухсай шухӑшӗ хӑй йӗрӗпе аталанать. Лермонтов сӑввинчи кинжал халӗ мухтавсӑр та сарӑпсӑр тетте вырӑнне юлнӑ пулсан (авторе ку сӑнарпа гражданла тивӗҫе маннӑ поэтсене ытарлӑ сарлать), Ухсай саввинчи винтовка ҫӗршыва сыхлас ӗҫе малалла чыслӑн тӑсать:

Ӑна тытса тупа тӑватӑп эпӗ:
Нихҫан та тутӑхмӗ пӑшал.
Ҫухалмӗ ун мухтавепе хисепӗ,
Шалт перӗ те ӳкерӗ шалт.

«Винтовка» сӑвва «Кинжал» сӑва пуҫламӑшӗн виҫипе ҫырнӑ, анчах Ухсай пӗрремӗш йӗркене пӗр пусамсӑр сыпӑк — камӑллӑх аффиксӗ хушса хунӑ, ун вырӑнне иккӗмӗш йӗркинчи юлашки пусамсӑр сыпака пӑтӑрне. Иккӗмӗш йӗркене пусӑмла сыпӑкпа вӗҫлени сава интонацине хастарлӑхпа хӑюллах сӗмӗ хушать.

Тӑван чӗлхе ҫинчен ҫырнӑ «Чӑваш чӗлхи» (1945) сӑввинче Я. Ухсай халӑх чун хавале пирки калать. Тӑван сӑмах унпан халӑхӑн пур чӗре енесене пӗрлештересе тӑракан символ. Ку енене Ухсай Яккӑвӗ Ҫеҫпӗл традицине тытса пырать темелле.

Тӗтрелле Висла лӗш енчен ҫӳрен-и,
Кӗретеп-и Карпат ту чакалне,
Аҫта кайсассан та, илтетӗп эпӗ
Тӑван чӗлхемӗн тунсах сассине.

Вӑрҫӑ хирене утса тухна ентешсем тата автор хӑй те Чӑваш ҫӗрешен тунсахласа ҫитни палӑрать ку йӗркесенче. Хӑрушӑ тӑшмана ҫентернӗ халӑх чунӗ илемлӗ, вӑрҫӑ инкекӗ пуши унӑн ҫӗкленӳллӗхӗне ҫепӗҫлӗхне пӗтереймен. Чӑваш чӗлхинче, унӑн юрри-кеввинче ҫухатусем чӑтса ирттернӗ халӑхӑн йапанаве илтенет. Тин ҫеҫ ха пирӗн халӑх, ытти халӑхсемпе пӗрле, вырӑс ҫыннисемпе юнашар тӑрса, хӑйӗн таса хаярлахне тата паттӑрлӑхне кӑтартрӗ, темле йывӑрлӑхра та тӗреклӗхне чакармарӗ:

Ҫулла — тусан, хелле юр юнлӑ, тарӑн,
Ялсем те хуласем ҫинче хӗлхем.
Танкра та нӳрлӗ окопра тӑнларӑм
Тӗреклӗ сассуна, тӑван чӗлхем!

Поэтӑн чӑваш чӗлхи пирки каланӑ ырпиллӗ сӑмахӗсем хӑй халӑхӗн чуне ҫинчен каланнех:

Тӑшман тесен — ҫиллен, кӗрле кӗр тепӗр,
Туссем тесен — саркайӑкла ян-ян.
Хитре сассу та шухашу ӗрчетӗр.
Кеҫхи уйри йӗтем пек пул пуян!

«Ту урлӑ ҫул» (1935—52) роман чӑваш ялне колхоз йӗрки килсе улаштарнине кӑтартса парать. Ял ха-

Пирӗн календарь

ăваш халăх поэчĕ Яков Гаврилович Ухсай çырнисем пирĕн литература аталанăвĕнче пысăк вырăн йышăнаççĕ. Вĕсенче чăваш кăмăл-туйăмĕ, шухăш ĕмĕчĕ сăнарланнă. Пурнăç тупсăмне, ырăпа усал уйрăм-уççине, илемлĕх тĕсĕ-кĕввине поэт халăх ăнкарăвĕпе шайланă, унăн куçĕпе курса, унăн хăлхипе илтсе ăшне хывнă. Ухсай Яккăвĕ çырнисене хура çĕр сĕткенĕ, халăх философийĕ, ĕççынни нисепĕ тата этеплĕхĕ, сăнарлă та витĕмлĕ чăваш чĕлхи чĕрĕ вăй кӳрсе тăраççĕ. Çавăнпа вĕсене республика тулашĕнче те кăмăлласа йышăнаççĕ. «Кĕлпук мучи», «Ту урлă çул», «Шурă хурăнпа калаçни» тата ытти хăшпĕр хайлавсене çĕршывăн пур кĕтесĕнче те пĕлеççĕ. Сăвăçăн пархатарлă ĕçне тивĕçлипе хакласа, ăна халăх поэчĕ ятне панă. Я. Ухсай — А. М. Горький тата К. В. Иванов ячĕпе хисепленекен литература премийĕсене илме тивĕçлĕ пулнă, вăл темиçе орден кавалерĕ те.

Çухалми юрату. 1986 çулхи июлĕн 10-мĕшĕ. Пушкăрт çĕрĕнчи Слакпуç ялне халăх йышлăн пухăннă. Ку ял — «Нарспи» авторĕн, вилĕмсĕр К. В. Ивановăн, тăван ялĕ. Çак ялтах Ухсай Яккăвĕ те çуралнă. Паянхи кун ял çыннисемшĕн, Чăваш тата Пушкăрт республикисенчен килнĕ делегацисемшĕн йывăр та хурлă кун. Вĕсем кун-та чăваш халăх поэтне Я. Г. Ухсая юлашки çула ăсатаççĕ.

Кĕслету. Ку вырăна Ухсай Яккăвĕ яланах асра тытнă. Слакпуçне килмессерен çак çӳллĕ вырăна хăпарса тăван тавралăха пăхса савăннă, çакăнтах — кунçул тӳпинчен пăхнă пек — тăван халăх шăпи çинчен тарăн шухăшлă йĕркесем шăратнă. Я. Ухсай хăй виличчен хушса хăварнипе ăна шăпах çакăнта пытарнă. Унăн тăпри çинче мрамор хăма выртать, йĕри тавра — улăхçарансем, сăртсем, Слак шывĕ — пирĕн поэзин сиплĕ çăлкуçĕ — «шăнкăр-шăнкăр уçă янрать, чăваш чĕлхийĕ пек».

Юратрăм эп, хирсем, сире,
Сана та, сĕм-хура вăрман!

лăхĕ ҫенĕ пурнăҫа тӳрех йышăнасшăн пулман, анчах пĕрлешӳллĕ ĕҫ пайтине курнă май вăтам хресченсем те колхозалла туртăнма пуҫлаҫҫĕ. Халăх вăй хурса тăрăшнине пула ял пурнăҫĕ ҫĕнелсе, аванланса пырать.

Ухсай романĕнче сюжет йĕрĕсем те, персонажĕсем те йышлă мар, ҫапах та Калляпа Чинавье инке сăнарĕсем урлă ҫыравҫă пирĕн ҫĕршыв аталанăвĕн пĕр тапхăрне, ҫав тапхăрти халăх шухăш-кăмăлне нумай енчен тĕрĕс кăтартса пама пултарнă.

Калля — вăтам хресчен. Унăн пурнăҫĕ, кулленхи хуйхи-суйхи ҫĕрпе ҫыхăннă. Тĕреклĕрех пурăнам тесен, унăн ырми-канми ĕҫлеме тивнĕ, хуҫалăхне ăспа, шухăшласа тытса пыма хăнăхнă вăл, мул пурлăх ҫитменни ана тирпейлĕхе верентнĕ. Калля пиччепе Чинавье инке хăйсен вăйне анчах шанса пурăнма хăнăхнă, пуянсене (Митти йăхне) пуҫҫапман, ĕҫ ҫумне ҫыпăҫман Кутăн Петĕрккe йышши чухансене хисеп тусах кайман весем. Романра тӳрремĕнех каламан та, анчах колхоза тӳрех кĕрсе кайнă чухансене Калля шанса каймасть, весемпе ҫывăхланма шикленет вăл. Хăйсен хуҫалăхне тытса пырайман ҫынсем колхозра йĕркеллĕ ĕҫлеес ҫук пек туйăнать ăна. Малтанхи вахатра колхоза пĕр херĕх хуҫалăх пек анчах чăмăртаннă:

Пĕр лашалла е пит юрлă
Этемсем хаваслантса
Араскал тупма хăюллă
Ҫырлнаҫҫĕ колхоза.

Анчах Чинавье инке васкамасть-ха:

Колхозра ҫынсен чăм тарĕ
Юхиччен тарăшасси
Пулмĕ тетеп, — янăрарĕ
Чинавье инке сасси.

Колхоза пуҫтахранисем те кĕрсе кайнă пулмалла ҫав, акальтен мар Чинавье инке ҫапла калать:

Рáйлисем унта хĕстерĕҫ.
Мальăк пек йăваш пирки
Калляна манне тыттарĕҫ
Кунсерен халха чикки.

Пĕрлешӳллĕ хуҫалăха чăмăртаннă чухнехи «перегибсем» те ĕҫ хресченĕн кăмăлне колхоз енне ҫаврăнма чăрмантараҫҫĕ. Аливан пек «активистсем» пур хуҫалаха та ҫеҫ проценчĕпех колхоза часрах ҫырăнтарса рапортласшăн хĕрĕнни Калля йышшине колхозран пистерет. Анчах пурнăҫ Калляна Чинавьене колхоз енне ҫаварать. Калля ĕҫе техникăпа усă курса ҫăмăллатасшăн:

Уй-хирте машинапа
Ĕҫлесе пыни паха —
Вăл та кайрĕ ҫавăнпа
Ушкăнлă хуҫалаха.

Коллективлă пурнăҫран пăрăнакан ашшĕ-амăшĕнчен Якур (вĕсен ывăле) уйрăлса тухни те Калляна ҫĕнĕ йĕркепе килĕшме хистет. Ҫитменнине тата Митти Хараҫĕ Калля ҫуртне вут тĕртсе сывлăша ярать. Ҫакан хыҫҫăн колхозниксем Чинавьене Калляна пулăшса тăраҫҫĕ. Калляна ӳкете кĕртесшĕн Павăл нумай тăрăшать, ăна вăл ӳпкелесе те пахать, ăнлантарать те, инкеке лексен — пулăшу та парать. Пĕрлешӳллĕ ĕҫре Калляпа Чинавье хăйсен хастарлăхне кăтартаҫҫĕ, пĕри колхоз лашисене пăхать, тепри йĕтĕн-кантăр бригадине ертсе пыма пуҫлать. Тунă ҫитĕнĕвĕсемшĕн Чинавье инке орден илме тивĕҫ пулать.

Ку роман ҫитменлĕхсемсĕр мар. Колхоз председателĕ (Павăл), район уполномоченнăйĕ (Лагин), Якур сăнарĕсем шупка пулса тухнă, вĕсен шалти хирĕҫĕвĕсене, шухăш-туйăмĕсене автор тарăн сăнлайман. Хăшпĕр тĕлте кăмăл пăлханăвĕсене кăтартас вырăнне факт каланипех ҫырлахнă (Колхозсен усси ҫинчен ҫирĕм тăххăрмĕш ҫулта Чылаях вăтам хресчен Ăнланса илет ялта). Колхоз йĕркеленĕ чухнехи тĕп тӳнтерлĕхсене ку романра ӳкерсе хак паман. Ҫакăн сăлтавне ăнланас тесен, поэмăна хăҫан ҫырнине астумалла. Ун чухне административлă майпа «сӳлтен ирттернĕ революцие» ялхуҫалăхне аталантармалли кĕртен-пĕр тĕрĕс ҫул тесе вĕрентне, коллективизаци вăхăтĕнчи социалла ҫухатусене асархама юраман.

«Кĕлпук мучи» (1935—53) — Я. Ухсай ҫырнисенчен чи паллăраххисенчен пĕри. Ку поэмăна темиҫе чĕлхепе те вулаҫҫĕ, чăвашсем хушшинче вара унăн геройĕсене пĕлмен ҫын та ҫук пулĕ. Кĕлпук чăваш ҫĕр ĕҫченĕн г... тĕмлетӳллĕ сăнаре пулса тачĕ.

Поэмăра ӳкерĕннĕ вахăт самаях вăрăм. Тăван ҫĕршывăн аслă вăрҫинчен хăйĕн йăх ҫыннисене («чун-келпуксене») кĕтсе илекен Келпук ҫĕр ҫула ҫитне пулсан, произведенире тӳрремĕн сăнарланă ĕҫсем XIX ĕмерĕн 10-мĕш ҫулĕсенчех пуҫланна темелле. Ҫак вăрăм вахатра Россиăра пулса иртнĕ историлле ĕҫсем, тапхăрсем Чăваш ҫĕрĕнче те палăрнă: крепостла йĕркесем арканни, патша пусмăрне хирĕҫ пынă революцисем, 1917 ҫулти вут-юпа, граждан варҫи, колхозсем йĕркелене вахат, Тăван ҫершыван аслă варҫи — весене пурне те Ухсай хайĕн произведенийĕнче ӳкернĕ. Вăрăм ĕмĕр пуранса ирттернĕ Кĕлпук нумай курнă, тӳсе, анчах йывăрлăхсене парăнман. Пурнăҫ ăна терле шар кăтартна, ҫапах унан чун вăйне хуҫайман, ыра ĕмĕт шухăшĕсене пăсайман. Кунҫулĕ ăна пиҫĕхтерсе, тасатса кăна пырать. Уҫа кăмăллă, сапăйлă та ҫсчен ҫын хай емерне ӳпкевсер утса тухать. Тĕп саванаҫе унан ҫҫре. Ĕҫе пула Кĕлпукан ĕмерĕ те вăрăм, ячĕ те сумлă. Аслă варҫа пуҫлансан, акă, ялтан вăйпитти арҫынсем кайса петсен, мĕнпур йывăрлах ят тухайман ҫамрăксемпе херарамсем ҫине тиенне. Ҫав вахăтра ҫĕр ҫулалла ҫывхаракан Келпук ахаль лармасть, йышпа пĕрле ĕҫе ҫӳрет, хай пултарнă таран вайне те хурать, ҫамраксене те ас парса ĕҫе верентет, салтак арăмĕсен кăмăлне те ăшă сăмахпа майлаштарса тăрать.

Вăтăрмĕш ҫулсенче совет литературинче эпос жанрне чĕртме хăтланса пахна, анчах ку еҫ анайман. Ухсай хай поэмине ҫак жанр паллисемпе килешӳллĕн пуҫласа ярать, ҫав вăхăтрах вĕсене пародилет те. Эпос геройĕ ҫуралнă самантра ҫутҫанталăкри палласем ҫав герой пуласлăхне малтанах пĕлтерсе хураҫҫĕ. Келпук сĕм теттĕм кас хресчен тăвăр пӳртĕнче ҫуралнă, унăн шăпи ҫав самантран ҫĕр ĕҫченĕн пурнăҫĕне ҫыханна:

Путексем сике-сике
Тарăслатна майан
Ерне пулна чĕтрене
Кив хăма урайĕ.

Камака таврашĕнче
Шăрчăк та юрлана,
Ҫав пӳртре сахман ҫинче
Пĕр ача ҫуралнă.

Поэт хăйĕн геройне юратать, ана мескĕнлетсе е пĕчĕклетсе кăтартмасть. Пачах урахла: хайен геройен пуласлăхне вăл шанса, усă кăмалпа палартать. Ан тив, Кĕлпукăн ҫăлтăрĕ тӳпере йăлкăшман пултăр (Хăй чикки чӳречерен Ылтăн ҫута янă: Ун ҫути кӳлленчĕкре Ҫăлтар пек выляна), турă пана палли те телентермен мар (Ĕҫлеме хăй килĕнче Вăл кервен ҫурална. Турпалли чавси ҫинче Ĕҫ палли пек ларнă), анчах

Харсăрсен аратнинче
Ҫак ача ҫуралнă.
Унăн пĕчĕк ӳтĕнче
Пысăк вăй ҫарална.

Кăвапа ҫухалнă хыҫҫăн ашшĕ-амăш пит кулянна, анчах пурнăҫ тĕшмĕшрен кулать ҫеҫ — Кĕлпук вăрам ĕмерле, телейлĕ пулать. Апла, критиксем поэма авторне калăхах тĕшмĕше савса юрлать, тесе айăпланă иккен. Келпук инкекĕ таҫтан ҫӳлтен янă хĕн мар, ӳсĕр пуппа ӳсĕр хресчен ашшĕ асăрханусăр пулни чире ярать ана: пĕри алари ачана сивĕ шыв тултарнă касмăка чăмтарать, тепри начар чăркаса килне йатса таврăнать. Кĕлпук вилĕмрен хăтăлса юлать:

Сывлаймасть, анчах вĕри,
Пĕчĕкҫĕ чăвашăн
Карăнса тапать чĕри,
Тем пек пурăнасшăн.

Малалла ку калавра Кĕлпукан паттăр аслашшĕ ҫинчен калаҫса панă. Ирĕклĕ кăмăллă та вăйлă арҫын пулнă иккен вăл; халăх пăлхансӑн, салтаксемпе ҫапăҫнăшан Ҫĕпĕре пуҫ янă ăна. Кĕлпукра та аслашшĕ ене пур: вери

юнĕ ăна та каторгăна илсе çитерет.

Асамлă çĕре вайепе Кĕлпук патшана ларать. Тумĕ унăн пурçăнтан, тÿмисем мерчен, атă таканĕ ылтăнран; сĕтелĕ çинче пĕр арча укçа; килкартинче виçĕ мăшăр ут кÿлнĕ кÿме. Анчах патша пурнăçĕ килĕшмест Кĕлпука, хресченсем хирте суха тупа чух унăн та йышпа перле шăхăрса ĕçлесси килет. Кăмăл еккипе, патшана ларсанах, вăл хресченсене çĕр памалла тăвать, анчах малалла аптраса çитет: еçсерлех йăлахтарать ăна:

Ĕçлесе арăн-арăн
Тупнă çакар — ылтăн пек,
Уменчи кулачаран
Тутла та çемçе, сипек.

Патшара ларса мана
Йалахтарче — малалла
Эпĕ кÿйан вармана,
Парар пурта ман алла!

Ĕçлĕ пурнăçа хисеплеме хăнăхнă сывлăхлă çын патша пулма килĕшмест, тарçа-тересине те вăл еçе хăвалать. «Сасар çелек» калаври теп сапар — Кĕлпук танташе Уртемей. Ăна, Кĕлпукпа танлаштарсан, автор пĕтемпех юморпа ÿкерет. Уртемей пуçланă еçсем кулăшла, весем ăнаслă вĕсленеймеççĕ, çавăнпа пирен ăна хĕрхенес те килет. «Сухал» сыпăкра, акă, вăл урса кайна куштансем çине сиксе ÿкет, анчах ăна иккĕн-виççĕн тĕшерсе антараççĕ те «пачар теке пек çÿçне шелсер» тăпалтарма пуçлаççĕ. Кĕлпук çеç ăна çалса хăварать.

Хале ака Уртемей генерала тавармалли самант тупнă: мăшкăллашса, ăна ал парансн тăвать, тумне хывса иллсе хай çине генерал шалаварене пиншакне тăханса ярать, лешĕн Уртемей кивĕ тумне таханма тивет.

Хăраса ытла айванчăк
Ларакан улпутанне
Уртемей хывса туянчĕ
Сасар тирле çелекне.

Уртемей ăна витлерĕ,
Ирексер тыттарче ал:
— Саману сан иртнĕ, — терĕ, —
Халĕ эпе генерал.

Ку йĕркесене шÿт-пÿтшен мар, çук пурнăçри мĕскĕнлĕх çĕнĕ пурнăçра айванла мăнаçлăха саврăннинчен кулянса çырать автор. Чăваш ĕççынни этеплехĕнче ют пурлăхпа савăнасси йалара пулман, çакна эпир Кĕлпук патша кăмаленче те курнăччĕ. Уртемей савнăçĕ вăй хурса еçлесе тупнăскер мар. Çавăнпа Ухсай ку калаван вĕçенче халаха Уртемейрен тепре култарать: хуралта выртна чух ыйха путнă Уртемейĕн сăсар çĕлĕкне йытăсем хывса каяççĕ:

Кутăн-пуçан тăлпалаççĕ,
Çалкалаççĕ те çăмне,
Харкашаççĕ, чупкалаççĕ,
Пăрахаççĕ тыр ăшне.

Вара çĕлĕк ăшне путене йăва çавăрать. Анекдот майлă хайланă çак сыпăкра Ухсай кулăшĕн пĕр паллă енне куратпăр. Поэт нумай чухне кăмала каякан сăнарсен килĕшÿсĕр хăтланăвĕсене юморпа сивлет. Уртемей — поэтăн юратнă персонажĕ, çавăнпа ăна сатира мелĕсемпе сăнлани килĕшмест, унăн тÿнтерлĕхĕсене сÿнтерсе чакарма шанăх çăмăл кулăш выранлă.

Я. Ухсай елĕкхи йăласене, ĕненÿсене ÿкерме юратать, весем урла чăваш халăхĕн культури çутçанталăка, çĕре хисеплессипе çыхăннине кăтартать. Поэт танлаштарусемпе анлăн усă курать. Вĕсенчи сăнарлăхсем хресчен илеме мĕнле ăнланнине аван палăртаççĕ. Акă, Кĕлпук шыв ĕççе уçăлать те, унăн шăнăрĕсем тулли «хăват кĕркуние калча çинчи тихалла сиксе вылять»; валах шыва кенĕ чух авăр тепне чăмса керет те, ăтар пек, куçне уçса шыв айĕнчи чулсене курать; тĕттĕм каç аякри ял çутисем Кĕлпука сап-сарă сĕлĕ пĕрчи пек курăнса мăчлатаççĕ: юланутпа сиктерсе пынă май ун хăлхинче çил савар пек шăхăрать. Çăра тĕтрене Кĕлпук качака хăймипе танлаштарать; хĕллехи хире шăлакан юр ăна кĕнчеле арланине аса илтерет. Çĕр çынни куçĕпе курнă, унăн хăлхипе илтнĕ илемлĕхсем кусем.

Ухсайăн историлле темăпа çырнă произведенийĕсенчи чи палли — «Тутимĕр» трагеди (1940, 1965). Унта чăваш халахĕ ирекленĕхшĕн çĕкленсе Е. Пугачев ертсе пынă хресчен вăрçине хутшăннине ÿкерсе пана. Пушкартри чăвашсем патша тарçисем хесерленине чăтăймасăр пăлхав çеклеççĕ, анчах ăна вутпа та хеспе тискеррĕн пусараççĕ. Тутимĕр аппăшне Чемее Галахов воевода тытса асаплантарать, унан чĕлхине касса йытта парать. Вунçиччĕри маттур палхавçă Тутимĕр пушкăртсем хушшинче таркăнра кĕтÿ кĕтсе пурнать. Тепĕр икĕ çултан, Урал тăрахĕнче Пугачев пăлхавĕ пуçлансан, пушкăртсем те çĕкленеççĕ. Вĕсене Салават Юлаев ертсе пырать. Тăван ялне таврăннă Тутимĕр Салаватпа Пугачев ячĕпе чăвашсене те пусмăрçăсене хирĕç сапаçма чĕнет. Пăлхав мĕнле пыни çинчен каласа кăтартна та ентĕ трагедире.

Трагедири çынсем виçĕ ушкана пайланаççĕ. Пĕринче — халăха пусмăрласа тăракансем: тÿре-шара, выранти пуянсемпе куштансем, пăлхава путарма килнĕ офицерсемпе салтаксем. Иккемĕшенче — пусмарçăсене хирĕç кĕрешекенсем. Çак икĕ хире-хирĕç вăй хушшинче тепĕр ушкăн пăларса тăрать. Унта — Асамат, Курак, Ухливан. Вĕсем, хăйсен непĕсне нимрен мала хуракансем, пăлхав вахăтенче чыссăр ĕмĕчĕсене çитересшĕн çеç тăрăшаççĕ. Геройсене çапла ушкăнласа конфликтлă çыхăнусене кÿртни трагеди теп шухăшне уçса пама кирлĕ пулнă. Этем пурнăçĕн чăн пысак тупсăме — пĕтĕм вăя халăх телейĕшĕн панинче. Тутимерпе Эрпике вилеççĕ пулин те, вĕсен шапи куракансен шухăн-ĕмĕтне çеклет, çутă малашлăхшан кĕрешекенсен пархатарлă ĕçне чыслать. Обществăн ÿсемлĕ аталанăвне хирĕç тăракансем. аслă тĕллеве пĕлмесĕр хăйсен пайтишĕн çеç херенекенсен, теттĕм те тÿнтер туртăмсем айне пулна çынсен пурнăçĕ пуласлăхсăр. Çак шухăша Тутимĕр ташманĕсен

Епхÿри Салават палăкĕ умĕнче

сӑнарӗсем ҫирӗплетсе параҫҫӗ. **Т у т и м ӗ р е** Ухсай романтикӑлла сӑрсемпе ӳкерет. Вӑл ҫулне кура мар паттӑр та ӑслӑ йӗкӗт. «Хӑй вунҫичче анчах кайсан та, Ҫурхи Тим шывӗ пек пӑлхав Тапса кӗрленӗ вӑхӑтра Чи паттӑр ҫынччӗ, Унӑн ячӗ, Янратчӗ пӗтӗм таврара», тет Тимӗркке, хӑй тантӑш-тусне аса илсе. Ӗнтӗ пӗрремӗш пӑлхав хыҫҫӑнах ял ҫамрӑкӗсем таркӑнри Тутимӗр ҫинчен юрӑ хума ӗлкӗрнӗ:

Кунта килсем, килсем, Тутимӗр!
Йӗнер хуратпӑр ут ҫине.
Сан сассуна эпир кӗтетпӗр,
Хӑйратпӑр хамӑр хӗҫсене!

Курак каланине ӗненсен, «Тутимӗр пӗрре куҫа шӑтарнӑ пек Пӑхса илет те, вӑл ҫынна Хӑй майӗн ҫаврӑнса хурать». Вӑлах тата Эрпикене ҫапла калать:

Ӑна чӑнах та ырӑ турӑ
Аспа хитре пӳ-си пама
Пӗрре те ӳркенмен, анчах
Телей валеҫнӗ самантра
Шӑпасӑр юлнӑ вӑл — Тутимӗр.

Романтикӑлла геройсем пекех, Тутимӗр, ҫӗкленӳллӗ кӑмӑлне палартса, сӑнарлӑ чӗлхепе калаҫать. Шухӑшӗмӗчӗ унӑн аслӑ, кӑмӑлӗ ырӑ, туйӑмсем тарӑн. Халӑх сӑмахлӑхӗпе усӑ курса сӑнарлана геройра романтизм паллисем тӗл пулаҫҫех. Романтикӑлла тӗссемпе сӑрланӑ тени Тутимӗр сӑнарне реализмла ӳкернине хирӗҫлемест. Романтикӑлла хайлавра ырӑ геройсем хӑйсене пӗччен туяҫҫӗ, таврашри ҫынсем вӗсене ӑнланмаҫҫӗ. Тутимӗр вара пачах та пӗччен мар. Унпа юнашар пӗр шухӑшлӑ тусӗсем пыраҫҫӗ, Тутимӗр вилсен, унӑн ӗҫне малалла тӑсаҫҫӗ. **Э р п и к е** — Тутимӗр савнийӗ, сӑпайлӑ та ҫирӗп хӗрарӑм. Унӑн чунне ирӗклӗхпе юрату туйӑмӗсем вӑй парса тӑраҫҫӗ. Курак ӑна ирӗксӗрлесе Якунькккана качча пама тӑрсан, Эрпике ҫапла хуравлать:

Тӗкленнӗ кайӑк та, анне,
Тӑмасть ҫуралнӑ йӑвинче,
Анчах каять чӗри тӗлленӗ,
Чӗри юратнӑ еннелле.

Пӑлхав ҫӗкленсен, Эрпике Тутимӗрпе пӗрле ҫапӑҫма каять. Патша салтакӗсем Тутимӗре персе ӳкерсен, Эрпике савнийӗ парнеленӗ тутӑра ялав пек вӗлкӗштерсе вилӗме хирӗҫ утать:

Епле кӗтсен те, пирӗн туй
Пулмарӗ, тусӑмҫам Тутимӗр.
Пире ҫураҫрӗ ҫапаҫу
Пӗрле пулма, пӗрле вилме.
Вӗҫ, тутӑр, вӗҫ!

Т и м ӗ р к к е п е Т у й т и р е к — Тутимӗр тантӑшӗсем, хӑюллӑ та патвар, хастар кӑмӑллӑ, чипер йӗкӗтсем. Иккӗшӗ те весем — ҫӗр ӗҫченӗсем, иккӗшӗ те пусмӑрҫӑсене чунтан курайманҫҫӗ.

А с а м а т — тискер те ҫӑткӑн ҫын. «Пӗр хӑтсӑр хӗрӗп пурнӑҫра Пумай тертленнӗ хыҫҫӑн эпӗ Ҫиллентӗм, пултӑм непӗссӗр, Ылхантӑм пӗтӗм тӗнчене», — тет вӑл хӑй ҫинчен. Анчах кун пек кӑна калани ҫителӗксӗр пек туйӑнать. Асамат чунӗнче чи тӗттӗм те киревсӗр инстинктсем хуҫаланаҫҫӗ, вӗсем унӑн юнне ачаранпах пӑсаҫҫӗ пулмалла. «Кашкӑр — эпӗ! Анне мана ҫуратнӑ чух Пӗр кашкӑр ҫурине пустарнӑ, Ун кӑпӑклӑ вӗри юнне мана ӗҫтернӗ», — тет вӑл те шӳтлесе, те чӑнах. Пӑлхавҫӑсемпе пӗрле Галахов ҫуртне Асамат та кӗрсе каять. Ун аллинче юри хӑйранӑ пуртӑ, унпа вӑл воеводӑн сӑпкари ачине вакласшӑн хӗрӗнет. Асамат: «Анкӑ-минкӗ пулман-ха пуҫӑм, ҫавӑнпа юсран чее ӳкеретӗп эпӗ», — тесе мухтанать. Чеелӗх уншӑн — вӑрласа-ҫаратса пуясси. Воевода ҫуртӗнчен укҫа арчине хӗстерсе тарнӑ хыҫҫӑн Тутимӗре Асамат ҫапла калать:

Суратӑп пӑлхаву ҫине!
Укҫа пур чух телейлӗ эпӗ.
Мӗн эсӗ, паттӑр кӗрӗвӗм?
Ӳпре ҫеҫ эсӗ. Ха-ха-ха!

Я. Ухсай ӑ с т а л ӑ х ӗ ку трагедире хӑватлӑ та илемлӗ палӑрать. Пьесӑри кашни ҫын характерӗ, сӑн-сӑпачӗ хӑйне евӗрлӗ. Асамат, Курак, Тутимӗр, Эрпике сӑнарӗсем пирӗн литературӑра пӗртен пӗрре, вӗсене манма та, вӗсемпе юнашар ҫав евӗр курӑмлӑ типсем тӑратма та ҫук. Трагедири ырӑ геройсем те, нӗрсӗррисем те сулӑмлӑ пӗлтерӗшлӗ, хӑйсен идейине вӗсем ирӗклӗн, аллӑн палӑртаҫҫӗ. Трагеди чӗлхи сӑнарлӑ, чӗрӗ. Тӗссӗрлӗхпе сӳрӗклӗхе Ухсай ҫырнисенче тупаймӑн.

«Тутимӗр» трагедие автор 1940 ҫулта ҫырнӑ, тата 25 ҫултан тепӗр хут пӑхса тухса тӳрлетнӗ. Ҫӗнӗ варианчӗ шухӑш енчен пуянланса тарӑнланнӑ, сцена саккунӗсене килӗшерех парать, кӳлепе (форма) телӗшӗнчен те ҫыпӑҫуллӑрах.

«Чапаевпа тӗл пулни» (1955). Ку произведени «Ача чухнехи ҫӑлтӑрӑм» тата «Силпири асамат кӗперӗ» поэмӑсемпе пӗрле «Ача чухнехи ҫӑлтӑрӑм» трилогие кӗрет. Автора уншӑн РСФСР тата Чӑваш АССР патшалӑх премийӗсене панӑ. Виҫӗ пайне те пӗчӗк Якку сӑнарӗ пӗрлештерсе тӑрать. Октябрьти революци тата граждан вӑрҫи ҫулӗсенче чӑваш ялӗнче пулса иртнӗ улшӑнусене ҫиччӗ-саккӑрти ача куҫӗпе курса сӑнланӑ, хакласса вара тивлетлӗ кунҫуллӑ ҫын ӑсӗпе хакланӑ. Ҫапла туса, сӑвӑҫ, пӗр енчен, тахҫан курнине куҫ умне чӗп-чӗрӗ, халь пулса иртекен ӗҫсем пек кӑларса тӑратать; тепӗр енчен, пулни-иртнинче философилле тупсӑмсем шырать. Трилоги тӗп шухӑшӗ — революци кӗрлевӗ пирӗн халӑх шухӑш-ӗмӗчӗсемпе килӗшӳллӗ пулнине кӑтартнинче.

Пӗчӗк Якку — ҫут тӗнчене чунпа ытамлакан, хӑйне те ҫутҫанталӑкӑн чӗрӗ пайӗ пек туякан ача. Анчах ҫутҫанталӑкран чӗрӗ вӑй илсе тӑракан хресчен ачи-пӑчин пурнӑҫӗ социаллӑ танмарлӑхсене пула йывӑр та инкеклӗ. Телее пула, Яккупа унӑн тантӑшӗсем «хаяр саманара ҫуралнӑ», ҫав саманан «вутлӑ илемӗ» вӗсен шӑпине тивлетлӗн ҫутатнӑ.

«Чапаевпа тӗл пулни» поэмӑра ӳкернӗ ӗҫсем 1919 ҫулта Пушкӑрт ҫӗршывӗнче пулса иртеҫҫӗ. Империализм тата граждан вӑрҫине пула юхӑннӑ ялта выҫлӑх. Вӑйпитти ҫынсем вӑрҫа кайса пӗтнӗ, акмасӑр юлнӑ анасем ҫинче хытхура ашкӑрать.

Лаша вӑрри пек
Ҫивчӗ шӑлӗ витӗр
Шӗвик шӑхрать
Тыркас унти уйра, — ҫавӑн пек детальсемпе автор халӑх шар курнине витӗмлӗ сӑнлать. Лашине вӑрласа кайни хресченшӗн чи пысӑк инкек пулнӑ, ҫавӑнпа тыркас шӑхӑрнине савнашкал танлаштарни ял ҫине ӳкнӗ синкерлехе вӑйлӑн палӑртать. Е акӑ тата хресчен хуҫалӑхӗ юхӑнса ҫитнине поэт епле сӑнарлӑ кӑтартать: «Ҫави те ҫурли тутӑхса выртаҫҫӗ шӗкӗ кӑшланӑ каштасем ҫинче». Ӗҫ хатӗрӗ выртни хуҫа ҫукки ҫинчен сисчӳлентерет, тутӑхса выртни вӑраха кайнӑ юхӑнӑва кӑтартать. Шӗкӗ ҫинӗ каштасене асӑнни вара хуҫалӑх тусас патнех ҫитнине ӗнентерет. Ҫитменнине тата яла шуррисем килсе ҫаратса тӑраҫҫӗ, ҫавӑнпа пурнӑҫ пушшех те нушаллӑ. Шуррисене хӑваласа пыракан Хӗрлӗ ҫар яла кӗнӗ кун Якку асӗнче чи телейлӗ уяв пек юлнӑ.

Чапаева Якку пӗрремӗш хут акӑ мӗнле курать: («Лаша ҫинчи сар мӑйӑхлӑ этемӗн сике-сике йӗнер пусси ҫинче шеп кӑйкӑр кайӑк евӗр пынӑҫемӗн вӗҫет тир бурка ҫурӑм хыҫӗнче». Кунта, чӑн та, киноран килнӗ Чапаевах, халлӗхе унӑн характерӗ те, сӑн уйрӑмлӑхӗ те палӑрмасть. Анчах куншӑн та автора айӑпламалла мар, тӗлӗнсе ӑмсанса пӑхакан ача юланутҫӑна тӗплӗнрех курса та юлаймасть. Акӑ, Якку Чапаев патне ҫӑл шывӗ ӑсса пырать. Халӗ ӗнтӗ ҫарьертӳҫӗ сӑнне ҫывӑхранах курать:

Ӳт-тирӗ яттенни пек
Типшӗм унӑн,
Ялти Митрюк Еккимӗ
Евӗр-ҫке
Ӳстернӗ мӑйӑхне,
Вӗҫне вӑл тунӑ
Кӑтралатса
Ик ункӑ пӗтӗрккe.

«Шурӑ хурӑнпа калаҫни» (1960—64). **Ж а н р** тӗсӗпе форми енчен пӑхсан, «Шурӑ хурӑнпа калаҫни» —

лирикăлла поэма. Унта эпикăлла (калуллă; вырăсла: повествовательный) элементсем палăрсах каймаççĕ, вĕсен вырăнне сăвăç кăмăл-туйăмне сăнласси мала тухать. Ку поэмăра сюжетлăх мар (пĕр пĕринпе çыхăнса гăракан тĕрлĕ событисемпе сăнарсен системи), лирикăлла герой (е автор) шухăш-ĕмĕчĕ тĕп вырăнта. Хаилавра малтан пуçласа вĕçне çитиччене сăвăç кăмăл-туйăмĕ улшăнса пынине ӳкерне. Çĕршывра пулса иртнĕ событисене те аса илнĕ-ха унта, анчах çакна лирикăлла герой туйăмĕсене кăтартас тĕллевпе тунă. Произведени композицийĕнче сюжет паллисем вăйсăр, пĕтĕмĕшле илсен, вăл философилле, публицистикăлла, лирикăлла çаврасенчен тытăнса тăрать. Пирĕн çĕршыв пурнăçĕнчи инкеклĕ те чаплă тапхăра — вăрçă çулĕсене — историлле событисем урлă мар, лирикăлла герой кăмăлĕ пиçĕхсе пынине, çухатусем чăтса ирттернĕ этем пурнăç тупсăмне тарăнрах ăнланакан пулнине кăтартса сăнланă. Поэмăна каласу çеммипе хайлани автора хăйĕн шухăшне тарăнрах уçса пама пулăшать, чун ыратăвне те, чĕре шанчăкне те ĕненмелле палăртма май парать. Шурă хурăнпа калаçнă май вăл пĕтĕм халăхпа калаçать, çавăнпа сăвăçа канăç паман ыйтусем кашни вулавçăна хускатаççĕ. Поэма геройĕ пурнăç çинчен, хăйĕн тивĕçĕ çинчен каланисем пире те тарăн шухăша яраççĕ.

Çыравçă кăмăл-туйăмĕпе туртăмесем, поэма тĕп шухăшĕпе илемлĕх уйрăмлăхĕсем юнашар икĕ сăнар — Шурă хурăн тата лирикăлла герой — çыхăнăвĕнче тĕвĕленсе палăраççĕ. **Ш у р ă х у р ă н** сăнарĕнче икĕ ен асăрхама пулать. Пĕрре ана автор тӳрĕ пĕлтерĕшпе, пурнăçра нумай усă паракан йывăç пек ӳкерет, тепре пурнăç чĕрĕлĕхне палăртакан символ пек кăтартать. Чăваш ĕçченĕн ăнланăвĕнче Усăпа Илем уйрăлми пĕрлешнĕ. Çакă Ухсай çырнисенче те сисĕнет. Эпир вулакан хайлавра та сăвăç хурăна пайтине кура мухтаса илет:

Тав тикĕтпе пурак панишĕн,
Тав сухăршăн тата тепре,
Тав ешĕл милĕк кастарнишĕн,
Пурне те, хурăнсем, сире!

Анчах çакна илеме туйман, тупăша кăна хаклама пĕлекенсескер çырнă теме çук. Маларахри йĕркесенче хресчен пурнăçне илемлетсе кăтартнă хыççăн çеç каланă поэт кӳ сăмахсене. Хурăнăн тикĕчĕ те «хăйма пек», хуппинчен тунă пуракпа чăваш çамракĕсем çырлана çӳреççĕ, хурăн сухăрне улахсенче хăйсен хĕрĕсене парнеленĕ (Хĕл сизвинче тартаннă, хĕрлĕ пит çăмартиллĕ хĕрсене Вăрман шăршиллĕ сухăр кирлĕ Çинçе çип пĕтернĕ чухне). Тулăх та тăнăç пурнăç çынни илеме маларах та хунă пулĕ:

Туя валли çап-çамрăк хурăн
Яка пулсассăн та, хресчен
Ăна касмасăр: «Шăллăм, пурăн!» —
Тесе çеç иртнĕ умĕнчен.

Лирикăлла поэзире хурăн сăнарепе савни тасалăхне тата илемне ытарлă палăртаççĕ. Ун пек тĕслĕхсем Ухсай çырнисенче те пур. Ку поэмăра сăвăç сав сăнара ăнлăлатать, йышлă хурăн сăнарĕпе вăл вăрçăчченхи яш кĕрĕме палăртать, вăрçăра пуç хунă ăру вулавçăсен умне касса тăкнă хурăн вăрманĕ пек тухса тăрать:

Сан шăллусем кунта ларатчĕç,
Йăмăкусем те ху тавра
Хĕрсем вăйăи пекех тăратчĕç
Çурхи хевеллĕ вăхăтра.
Кăвак тӳпенелле хăюллă
Пăхатчĕç çӳллĕ те кăтра.
Тункатисем çеç тăрса юлнă —
Хунавсăр, çерек, хуп хура.

Шурă хурăн сăнарепе юнашар **л и р и к ă л л а г е р о и с ă н а р ĕ** аталанса пырать. Нумай çул иртсен, сăвăç хăй çуралса ӳснĕ ялне çавăнса çитет. Тунсăхлана чунепе вăл ашшĕ-амăш çĕршывне туртăнать, кунта уншăн кашни вырăн хакла, кунти тавралăх ăна тăван чун пекех çывăх:

Мана курас тесе кĕтеççĕ
Пур йывăç та, пур курăк та,
Çилсем те чăвашла пуплеççĕ,
Мана палласçĕ пек кунта.

Ача чухне чупнă сукмаксемпе пырса, сăвăç пĕччен ларакан вату хурăн патне тухать. Сăпайлăх йĕркипе, лирикăлла герой чи малтан Хурăна сывлăх сунать, ун умĕнчи айăпне (пуртăпа амантса шывне пухнăшăн) каçарттарать, йывăçран ун пурнăçĕ çинчен ыйтса пĕлет. Халăх юлнă хурăн тавра ĕлĕк вăрман кашласа ларнине аса илнĕ май, поэт умне вăрçăра выртса юлнă тантăшĕсем тухса тăраççĕ. Сăвăç хăйĕн кулленхи пурнăçне вĕсен ячĕпе тĕрĕслесе тăни çинчен калать. Аслă вăрçă вучĕ витĕр утса тухнă çын нумай хура-шур курнă ĕнтĕ, анчах вăл ун çинчен вакласа лармасть, ăна вăрçăран таврăнайман тус-тантăшĕсен шăпи кулянтарать. Пирĕн аслă çĕнтерӳ пысăк терт те шутсăр нумай çухату витĕр килнине астутаракан чĕрĕ палăк пек ларакан Хурăн умĕнче поэт хăй тăван çĕршывĕпе нихăçан уйрăлми çыхăннине туять.

Ухсай сăвви поэминче чăваш халăх историйĕнчи тĕрлĕ тапхăрсене сăнланă, пурнăç улшăннă май нацилле психологи, эстетика тата этеплĕх ăнкарăвĕсем аталанса, çĕнелсе пынине кăтартнă. Ухсай геройĕ — çĕр çынни, çĕр ĕçченĕ. Унăн шухăш-кăмăлĕнче, ĕмĕт-туртăнăвĕнче халăхăн ĕмĕртен вăй илсе пынă паха енĕсем палăраççĕ. Вăл сăпайлă та ĕçчен, ырă кăмăллă та пиçĕ çын. Ухсай юратнă çынсем хăйсене çутçанталăк пайĕ пек вăйлă та чĕрĕ туяççĕ, вĕсен ӳтĕнче çăра та сывă юн чупать, вĕсем тĕнчене çуса тасатнă пек усă та нумай тĕслĕ кураççĕ. Поэта «экзотикăшăн» çырать, тĕшмĕшлĕ йăла-йĕркеçене юратса сăнлать тесе пĕрре кăна мар каласкаласа илнĕ. Анчах пирĕн вулакансем те, урăх халăх çыннисем те (сав шутра критиксем) сăвăç сăнарлăхĕнче чăн-чăн искусство ахахĕсем тупаççĕ, халăх ĕненĕвĕсем, йăлисем, хăнăхăвĕсем урлă чăваш çынни хал туйăмне ăнкарма тăрăшаççĕ.

Чăваш поэзийĕнче икĕ йĕр пур, теççĕ: Хусанкай ячепе тĕнче литератури пуянлăхне (çырас ăсталăха, темăсене, этеплĕх принципĕсене) алла илсе «хамăрăн» туса пынине çыхăнтараççĕ; Ухсай çырнисенче аваллăхран чĕрхаллĕн сыхланса çитнĕ «пăсăлман» туртăмсене асăрхаççĕ. Ку сăнавра тĕрĕслĕх пурах, çапах Ухсай геройĕсене социалла типсем те темелле. Чăваш халăх характерне палăртакан колоритлă сăнарсем (Кĕлпук, Каллья, Уртемей т. ыт. те) — хăй вăхăтĕнчи çынсем, вĕсене пĕр саманаран теприне ирĕклĕн куçарса лартма çук.

Ухсай фольклорпа анлăн усă курать. Халăх сăмахлăхĕ ăна чĕлхе пуянлăхне ӳстерме пулăшать, витĕмлĕ те курăмлă сăнарсем тупма вĕрентет, сюжет йĕркелеме материал парать.

Хăйĕн пултарулăхне Я. Г. Ухсай тăван халăха халалланă. Çавăнпа унăн ячĕ чăваш литературинче нихçан та сӳнес çук.

Виталий ЧЕКУШКИН